

Всяка години в първата събота на ноември православна България се прекланя пред паметта на загиналите мъже на България. Тогава е Архангелска задушница или наричана от народа по-скоро Мъжка задушница. Помен за душите на българските офицери и войници, загинали по фронтовете, разпънали на кръст полуострова. Тогава на военния мемориал-костница в квартал „Орландовци“ стари и по-нови военни министри, кандидати за слава, чужди военни аташета, почитат паметта на българските герои загинали по полетата на Добруджа или по чукарите на Македония. След това мавзолеят се заключва, свещите в църквата се угасят, до следващия ноември и до следващата Мъжка задушница. Добре е ако някой от време на време се присети да изкорени бурените и да премете заключения двор. Така с едно „мероприятие“ сме отчели дейност, отбелязали сме датата от календара и сме се опитали да получим поне частична индулгенция за забравата, на която сме обrekli тези, на които продължаваме да дължим правото си да живеем в свободна България.

Но ако костите на тези близо 5 000 офицери и войници са намерили покой във военния мемориал в София, трудно можем да отговорим колко са тези, които продължават да

лежат в братски могили и масови гробници, по билата на македонските планини, в селските гробища и в дворовете на запуснатите църквици в отдавна напуснати села. Защото във всяко българско село и във всеки български град стои паметник на героите от войните. Каменно войниче, взело „При нозе”, пази паметта им, а къде равно, къде не съвсем, са изписани имена на позната и непозната топонимия – местности, върхове, оврази, станали символ на едни от най-кървавите страници в историята на народа ни.

...Криволак, Удово, Завоя на Черна, Пътеле, Манастира „Свети Спиридон”, Добро поле, Дойран, Кенали, Мокра планина...

Десетки са имената в Македония, свързани с героизма и саможертвата на българските войници. Сигурно са стотици тези, които още не знаем и които рискуваме завинаги да забравим.

През 2001 г. по време на управлението на министър Бойко Ноев в Министерството на отбраната, гражданственост придоби списък с 482 места и местности в Македония, за които има твърди доказателства, че са били български военни гробища. В действителност те са много повече. Лятото на 1913 г. /Междусъюзническата война/ и Първата световна война в периода 1915 - 1918 г. оставят на територията на днешна Вардарска Македония десетки хиляди български войнишки и офицерски гробове. Напълно открит остава въпросът за загиналите български военнослужещи в Македония по време на Втората световна война – 1941 - 1945 г., особено по време на военните действия срещу Германия през октомври-ноември 1944 г.

В двора на църквата „Св. Георги” в село Цапари, Битолско са запазени гробовете на 9 офицери и двама войници от 3-ти пехотен Бдински полк и 58-ми пехотен полк.

Капитан Иван Илиев Филипов – Роден във Видин на 5 януари 1869 г. Помощник-командир на рота в 3-ти пехотен Бдински полк. Убит на 7 май 1917 г. на Кота 1248, северозападно от Битоля.

Поручик Иван Живов – Роден в село Салаш, Белоградчишко през 1896 г. Командир на полурота в 3-ти пехотен Бдински полк. Убит на 14 май 1917 г. на Червена стена.

Подпоручик Иван Живков Тодоров. - Роден във Видин на 5 февруари 1891 г. Взведен командир в 8-ма рота на 3-ти пехотен Бдински полк. Убит на 7 май 1917 г. на Кота 1248.

Подпоручик Цено Витков Ламбрев – Роден в село Урбабинци, Кулско на 20 май 1897 г. Взведен командир в 8-ма рота на 3-ти пехотен Бдински полк. Убит на 7 май 1917 г. на Кота 1248.

Поручик Петър Хубенов – Роден в Плевен през 1896 г. Командир на полурота. Убит на 7 май 1917 г., южно от село Магарево.

Подпоручик Владимир Пюскюлиев – Роден в Свищов на 14 август 1896 г. Командир на 2-ра рота от 58-ми пехотен полк. Убит на 7 април 1917 г.

Поручик Божко Т. Кантарджиев – От град Лом. Убит на 23 март 1917 г. югозападно

от Червена стена.

Тревясали и запустели, те дълго бяха заливани със синя боя от гастролиращи сърбомани, докато държавата ни реши да се погрижи за тях. „Открихме” тези паметници след години на забора по чертеж на ръка, нарисуван на гърба на тетрадка от местен човек, запомнил с добро България. Сега паметниците са почистени, но Министерството на отбраната се е ограничило само и единствено с усилията на посланиците Александър Йорданов и генерал Михо Михов, които традиционно поставяха цветя на всеки 6 май - Денят на храбростта и празник на Българската армия. Все още никой не си е направил труда да извади от военния архив снимките на загиналите офицери, да се свърже с роднините им във Видинско, Плевен и Свищов и да сложи поне една мемориална табела, която да разказва защо тези младежи са останали завинаги на двадесет години точно тук.

Открит остава въпроса и защо не се интересуваме, като държава, от някогашното военно гробище в селската мера на Цапари. Освен в селските гробища, войниците от три български роти, водени от своите офицери са били погребани там където сега пасат кравите на селяните. Погребани са така както са воювали. – отпред командира, а след неговия гроб са гробовете на неговите войници. Останали са постаментите и сенките на гробовете. 214 души лежат в непосредствена близост до някогашните окопи, които и днес личат по гърба на планинските ливади чак до село Магарево. Гробището е било поддържано до 1944 г. Децата от местното училище са го посещавали. В спомените на местните и днес се говори за посещения на близки на загиналите преди повече от 60 години.

Село Цапари е само една малка част от това, което крие земята на Битолското поле и планините край него.

42 дни продължават епичните боеве на Битолската позиция през октомври и ноември 1916 г. Полковете, които защитават само линията Кенали-Букри /23-ти пехотен Шипченски и 12-ти пехотен Балкански полкове остават с личен състав наполовина. За съпоставка всеки един от тези полкове е бил с личен състав от около 5 000 души. Къде са гробовете на казанлъчани и старозагорци. Погребвани са в Битоля, в Букри, в Кенали, на самата позиция.

За да се придобие реална представа за жертвите, които армията в Македония, ето една справка за загубите на 10-ти пехотен Родопски полк/ формиран и квартируван в град Хасково/.

„На 17 август 1916 г. в началото на Леринската операция на 1-ва Българска армия, командвана от генерал Климент Бояджиев 10-ти пехотен Родопски полк тръгна с 4 438 пушки. В сраженията до 8 октомври 1916 г. при манастира „Св. Спиридон”, село Пътеле, Чеган, Живойна и Завоя на Черна полкът загуби – 438 убити, 2072 ранени, 60 безследно изчезнали и 554 пленници”.

Отново от историята на 10-ти пехотен Родопски полк :

В сраженията при Пътеле и „Св.Спиридон” от 29 август до 3 септември 1916 г. – убити

25 души.

В сраженията при връх Висина и Чеган от 10 - 12 септември 1916 г. – убити 87 души.

В сраженията при връх Старков гроб и селата Сович и Живойна от 15 септември до 2 октомври 1916 г. - убити 93 души.

В Завоя на Черна в боевете от 3 до 13 октомври – убити 91 души.

Същият полк, след доокомплектоване и попълване на личния състав, е върнат на Македонския фронт в района на връх Добро поле. През майските боеве от 9 до 14 май 1917 г. полкът дава 85 убити. Въпросът, който единствено може да бъде зададен, е къде са гробовете.

В боевете за освобождаването на Струга на 28 ноември 1915 г. и преминаването на река Черни Дрин 14-та рота от 23-ти пехотен Шипченски полк дава 12 убити. Двама са загиналите от картечната рота на полковата поддръжка.

От 14-та рота на 23-ти пехотен Шипченски полк:

1. Редник Никола Иванов Христов – с. Горско Изворово, Казанлъшко
2. Редник Иван Стойнов Петков – с. Голямо Дряново, казанлъшко
3. Редник Георги Тенев Тонев – с. Енина, Казанлъшко
4. Редник Стефан Стоянов Тихов – с. Средногорово, Казанлъшко
5. Редник Георги Петков Иванов – Казанлък
6. Редник Георги Стойков Коев – с. Видин, Казанлъшко
7. Редник Иван Беров Беров – с. Овощник, Казанлъшко
8. Редник Марин Денев Капрастоянов – с. Козирог, Габровско
9. Редник Колю Петков Колев – с. Велковци, Габровско
10. Редник Христо Иванов Стойков – Габрово
11. Редник Георги Христов Козарев – с. Търничени, Казанлъшко
12. Ефрейтор Иван Христов Дочев – с. Поповци, Габровско

От картечната рота:

1. Старши подофицер Иван Дойчев Влайков – Казанлък
2. Ефрейтор Пею Христов Пеев - Казанлък

Заедно с убитите от 50-ти пехотен полк те са били погребани в отделни гробове в двора на църквата „Св. Георги“ в Струга. През 1917 г. при тях е погребан и легендарният капитан Христо Бърдаров от Разград, командир на картечната рота на 19-ти пехотен Шуменски полк. Днес няма спомен от гробовете на героите. Нищо, че войниците от Казанлък построяват първия дървен театър в Охрид и играят първите театрални постановки в Струга и в Охрид през 1916 г.

В двора на църквата във Велес е погребан ротмистър Димитър Думбалаков, командир на 2-ра дружина от 3-ти пехотен Македонски полк, загинал в атаката на френските позиции при Градско. След войната е изровен от сърбоманите.

В двора на църквата в Щип след сражението срещу сърбите на 17 юни 1913 г. са погребани офицерите от 23-ти пехотен Шипченски полк:

1. Майор Иван Семов – Сливен
2. Капитан Никола Панчев – Варна
3. Подпоручик Ангел Братоев – с. Пиргос, Русенско
4. Подпоручик Добри Славов – Сливен
5. Подпоручик Желю Иванов – с. Мъглиж, Казанлъшко

Братските могили на 100 войници от същия полк, загинали в сраженията през юни 1913 г. се крият някъде около село Сушево, Щипско.

На 21 октомври 1915 г. в първата атака на Криволашката позиция загива народния представител, войвода и най-честния фелдфебел от белоградчишките казарми на 15-ти пехотен Ломски полк Христо Чернопеев. Антон Страшимиров пише покъртителния си разказ „Първият от 11-те” за единадесет офицерски гроба в двора на църквата в Ново село, Щипско и за първият от тях – този на Христо Чернопеев. Днес няма и спомен за това.

На 28 октомври 1916 г. френска граната откъсва краката на капитан Ангел Бунарджиев от 12-ти пехотен Балкански полк в сражението при Кенали. Войниците го погребват в българското военно гробище в битоля. Днес гробът на капитана, заедно с цялото гробище не съществува.

Няма го и гроба на запасен поручик Никола Казасов от Трявна, полиглот владеещ 12 съвременни европейски езици, разкъсан от граната на Кенали на 10 ноември 1916 г.

Няма го гроба на подпоручик Паскал Михов, самоубил се за да не падне в плен с думите „Жив – никога! Но България е загубена вече за мен!”, някъде под село Горничево, в близост до Чеган.

Няма го гроба на офицерски кандидат Никола Колинков, доктор по право на университета в Брюксел... Няма го и гроба на скулптура офицерски кандидат Иван Патев, паднал на Кенали...

Няма ги братските могили при легендарната Кота 1248, дала златен кръст на офицерски кандидат Андро Лулчев...

Няма ги могилите при Голяма и Мала Яребична на 8-ми пехотен Приморски полк. Военните гробища при селата Хума, Скочивир, Полог, при гарата в Прилеп, на Каймакчалан и Нидже планина, осемте военни гробища при Дойран...

Списъкът може да бъде продължен сигурно с цялата топонимия на Македония, въпреки усилията ни да забравим и да се занимаваме само и единствено с ежедневието ни. Това не ни прави по-малко длъжници. Защото гробовете на нашите офицери и войници, днес са гробове на безотечественици. Като онзи разказ на Йовков, за

войниците от полковете в Силистра, Добрич, Балчик и Тутракан, които се завърнали от победоносна война срещу Турция през 1912 г., но се завърнали в родната Добруджа, която вече била в Румъния. Те били безотечественици. Днес при свободна и демократична България, колкото и да ни отдалечава времето, дългът към безотечествениците става все по-голям и по-тежък. Сигурно когато осъзнаем дълга си пред тези, които са живели и умрели честно в името на България, ще бъдем и по-достойни за свободата си. Като в библията „Ще осъзнаят истината и ще станат свободни!“ Любимите думи на рода на Тодор Александров.

Защото там няма цвят, няма политически пристрастия и предпочитания. От тези гробове започва и при тях свършва България.

На последната Архангелска задушница, преди смъртта на някогашния министър на отбраната армейски генерал Добри Джуров, през късната есен на 2001 г. разменихме няколко думи на военните гробища. Генералът помоли, ако някъде в Македония, покрай Струмица, открия някой ден гроба на войника Марин Джуров от 34-ти пехотен Троянски полк, да прелея гроба и да му сложа цвете. Армейският генерал никога не бе виждал баща си. Родил се само година преди смъртта му. Генералът за първи път говореше за това...

Почти 100 години след Балканските войни /1912 - 1913 г./ и Първата световна война /1915 - 1918 г./ гробовете на българските герои тънат в пушинаци и забрава в

Македония

Агенция "Фокус"

pan.bg